

נח

ט"י. אלה תלדת נח... ויולד נח שלשה בנים: אעפ"י שכבר אמר לעיל "ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם ואת חם ואת יפת" חזר להזכירם פעם אחרת להגיד כי לא הי' ככל אבותיו שילדו בנים ובנות. והפסוק מזכיר את המספר שלשה בנים לאמר כי אלה שלשה לבדם היו תולדותיו ונצלו בזכותו ומאלה נפצה כל הארץ (רמב"ז). צדיק — במעשיו. תמי — בלבו (רד"ק). בדרורו — בדורו ובדורות הבאים אחר המבול, כי נח האריך ימים והרבה דורות השיג בחייו (רד"ק). — אברהם אבינו הי' בן ג"ח שנה כשמת נח (א"ע). את האלהים התהלך נח — הלך בדרכיו להיטיב לזולתו והוכיח בני דורו (ט).

תמים: תמים הוא האדם העושה את המצוות כמשפט והמכוון בהם לאהבתו וליראתו של הקב"ה, לא להתגדל ולא להתפאר ולא שיהיה בשביל זה מכובד יותר בעיני הבריות (בחי"י).

י"א. ותשחת הארץ: הטעם: אנשי הארץ. לפני האלהים: בפרהסיא, ויש אומרים בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם (א"ע). ותשחת הארץ לפני האלהים — כלומר, ולא לפני אנשי הדור ההוא. כי לא הי' בהם מי שיכיר את ההשחתה (א). ותשחת הארץ לפני האלהים — בדברים שבין אדם לשמים. ותמלא הארץ חמס — ההשחתה הקודמת גרמה שתמלא הארץ חמס — גם בין אדם לחברו (נצי"ב).

י"ב. על הארץ: ולא דגים שבים (מ"ב) (עיין רש"י פרק ז', כ"ב).
י"ג. כי מלאה הארץ חמס מפניהם: שכלם גוזלים זה את זה: הבעלים גוזלים את האריס בכח; והאריס גוזל את הבעלים בערמה, באופן שהארץ גותנת את כל פירותיה לגזלנים (ט). והנני משחיתם את הארץ — אשחיתם יחדיו עם הארץ, שאשחית מזג הארץ והאוויר; לכן נתמעטו שני חיי המין האנושי תיכף אחר המבול, כי לא היו עוד המזגים והפירות על שלמותם הראשונה. ולזה הותרה למין האנושי אחר המבול אכילת בעלי חיים (ט).

י"ד. תבת: תבה ולא ספינה, כי איננה על צורת אניה ואין לה משוטים (א"ע).

י"ז. ואני הנני מביא את המבול: ולא אמר הנני מוריד, לפי שמי המבול קצתם ירדו מלמעלה וקצתם עלו מן התהום (יש"ר).
י"ח. והקמותי את בריתי אתך: בשם ברית נקראים במקום זה חוקי

הבריאה (הטבע) הנותנים לאנשים את האפשרות לחיות בתבל; ברית זו אקים רק אתך — ולא עם יתר האנשים, כי רק אותך וכל אשר לך אציל מהמבול (א.ב.).

י"ט. ומכל החי מכל בשר: ידוע כי החיות רבות מאד ומהן גדולות מאד כפילים וזולתם הרמש הרומש על הארץ רב מאד, גם מעוף השמים מינים רבים שאין להם מספר — ואיך תכיל התבה את כלם ואת המאכל אשר יאכל לשנה תמימה? — אבל ה' נס: החזיק מועט את המרובה! (רמב"ן).

תביא אל התבה להחיות אתך: צוה שיתעסק ויעזור אותם בכניסתם לתיבה וישתדל בהם שיחיו (להחיות) כאשר ישתדל בנפשו (אתך) (רמב"ן).

כ. מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו: כסדר יצירת בראשית שהעוף נברא בתחילה ואחריו הבהמה (ח.).

שנים מכל יבאו אליך להחיות: הודיעו כי מעצמם יבואו אליו שנים ולא יצטרך הוא לצוד אותם בהרים — וזה היה ב כ ל ל ס. אחרי כן צוה שיקח מכל הבהמה הטורה שבעה שבעה, ובאלה לא אמר שיבואו אליו: כל הבאים להנצל ולהחיות זרע באים מאליהם, אבל הבאים כדי שיקריב עולות לא גזר שיבואו מעצמם להשחט (רמב"ן).

כ"א. מכל מאכל אשר יאכל: לפי שהא שם מכל האוכלים, צריך לאסוף מכל המאכלים, שיש שאיננו אוכל מאכל זה, ואחר אוכלו (ח.).

כ"ב. ויעש נח: זה בנין התיבה (רש"י), ואסיפת המאכל (רמב"ן). כן עשה: לא הפיל דבר מכל אשר צוה ה' (רמב"ן).

פ ר ק ז

א. כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה: לא אמר לו כן מיד כשצוה לו על עשית התיבה, לפי שמתושלח היה עדיין קיים, והיה גם הדבר מוטל בספק, שמא יחזרו בתשובה (כ"י). אתך: ולא אתכם, שבזכותו לבדו נצולו, ולא בזכות בניו (שם לא הגיע למאה עד שנתיים אחר המבול, ולפני המבול מי שלא הגיע למאה שנה איננו ראוי לעונשין (רש"י) (ה', ל"ב) ולכן גם לא לשכר), והעד (ה', א') ויזכר אלהים את נח, והבנים לא הזכירו (מ"ב).

י"א. מעינות תחום רבה וארבת השמים: ארובה הוא מקום חלול העשוי בגג הבית להוריד ולהעלות חפצים, והשתמש בו הכתוב במליצה על השפע הרב היורד מלמעלה כשם שהשתמש הכתוב במליצה של מעינות התהום על שפע המים שעלו מתחת לארץ (כ"ק על פי א.ב.).

י"ב. ויחי חגשם על הארץ: ועל האוקיינוס לא ירד המבול (רמב"ן).

י"ד. כל כנף: כל דפרח — כל הפורח (ח"א).

ט"ו. ויפגרו ה' בעדו: נח היה מניח את התיבה פתוחה לבהמה ולעופות ולכל המינים שהיו באים אליו להנצל והיה ירא לסגור אותה — שמא לא באו כלם, ואחרי שבאו כלם סגר ה' בעדו את הפתח (דומיא דשערי עזרה שהיו ננעלות מעצמם ערב פסח כשהיתה העזרה מלאה מישראל). בעדו — כמו וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך (מלכים ב' ד', ד') (ב"ש).

י"ח. ויגברו המים: שהיו באים בשטף ועוקרים האילנות ומפילים הבנינים (רמב"ן).

כ"ג. וימחו מן הארץ: ומה צורך לומר כן אחרי שמתו הכל? אולי מפני העופות ומקצת השרץ, לומר שלא נשארו מהם ביצים בכל עץ או תחת הארץ, כי הכל נמוחו (רמב"ן).

פ ר ק ח .

א. ויזכר אלהים את נח: בזמן שהדין נעשה ברשעים, זנתה הרשות למשחית, אין זכרונם של הצדיקים עולה לפני הקב"ה, אולם אחרי שהדין נעשה, ונאבדו הרשעים, עולה זכרון הצדיקים לפניו (על פי הזהר).

את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה: נח יכול זרעו אשר אתו שם; ולא הזכיר העוף והשרץ כי הם בכלל חיה (רמב"ן על פי א"ע). ויש כוונת המים — נחו ולא הרסו עוד אלא עמדו במנוחה (נצי"ב).

ד. ותנח התבה על הרי אררט: כי התבה היתה שם (רמב"ן).

על הרי אררט: על אחד מהרי אררט, כמו (שופטים י"ב, ד') ויקבר בערי גלעד (ש"ד).

ה. נראו: לנח, כי הוא לבדו היה הרואה (יש"ר).

ז. וישלח את העורב: לא נאמר כאן לראות הקלו המים, כמו שנאמר אצל היונה, ולכן אמרו חז"ל, שהעורב נשלח בשביל חטא שחטא בתיבה (ע). ומכיון שדרכו של העורב לאכול נבלות, יכול היה למצוא מזון מהנבלות על פני המים (על פי ח.).

ח. וישלח את היונה מאתו: ובעורב לא נאמר מאתו, מכאן שדירתם של עופות טהורים אצל צדיקים (בחיי על פי סנהדרין ק"ח).

י"א. וחנה עלה זית טרף בפיה: ארץ ישראל לא ירדו עליה מי המבול מן השמים אלא שנתגלגלו המים מן הארצות ונכנסו לתוכה, ומפני שלא ירד בארץ זו הגשם השוטף נשארו בה האילנות (רמב"ן, פדקי דרבי אליעזר). ט ר פ ב פ י ה: טרף—טביר—שבור (ח"א) שנכר היה שטרפה מן העץ ולא

מצאה על פני המים כי טרף לשון תלישה, כמו ובשר בשדה טריפה — דמתרגמינן ובשר תלוש (ב"ש).

ט"ז. צא מן התבה: שלא רצה לצאת בלי רשות (כ"י).

י"ט. למשפחותיהם: לפני המבול לא נזכר שם המשפחה לא אצל הבהמות ולא אצל האדם, אלא אמר תמיד לשון מין (י"ט"ד).

כ. ויקח מכל הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור: לא הוכשרו בקרבנות בני נח אלא בהמה טהורה ועוף טהור, אבל כל המינים הטהורים כשרים (ויקח מ כל הבהמה הטהורה ו מ כ ל העוף הטהור ויעל עולות במזבח); והוסיף לבני ישראל במצוה, שיהיו כל קרבנותם מן הבקר ומן הצאן מן התורים ומבני היונה (רמב"ן).

ויעל עלת במזבח: עולה באה לכפר על חטא שבתרהורי הלב, ונח חטא בזה שלא בקש רחמים על דורו, כמו שעשה אברהם ומשה, ולכן קורא הנביא (ישעיהו נ"ד, ט') את מי המבול — מי נח (על פי הזוהר).

כ"א. ויאמר ה' אל לבו: לא גלה הדבר לנביא בזמן זהווא. רק ביום צוותו למשה לכתוב את התורה גלה לו זאת (רמב"ן). ב ע ב ו ר ה א ד ס — כדי להיטיב דרכו כי "בעבורי" בכל מקום משמעו לטובתו. (נצי"ב).

כי יצר לב האדם רע מנעריו: יש אומרים "מנעוריו" כמו "בנעוריו", היינו בימי הנעורים ולא בימי הזקנה וטעם המ"ם כי מתחלת הנעורים הוא בהנ"א — מן הנעורים — כלומר מחמתם, כי הם יחטיאו אותו (רמב"ן).

ולא אסף עוד להכות את כל חי: אבל עיר ומדינה יכול להכות (כמו סדום) (כ"י).

פ ר ק ט

ב. ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים: לפי שכבר הורגלו החיות עמהם בתיבה ולא היה להם מורא מבני האדם הוצרכו לזה (בה"ט). בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתנו: אין המאמר "מוראכם וחתכם..." מוסב על "בכל אשר תרמש האדמה..." הם שני מאמרים נבדלים, ולכן בא האתנח ביניהם במלה "השמים", הפרוש הוא: אחרי שאמר שיהיה מוראכם על חית הארץ ועוף השמים, הוסיף כי מכל אשר תרמש האדמה עד דגי הים בידכם נתנו (כי אף הדגים בידי אדם ונאחזים במצודתם), וענין שני ה"ב" הבאים כאן (בכל.. ובכל...) הוא כמו (שמות י"ב, ט"ט) בגר ובאזרח הארץ, שענינו הוא — מהגר עד אזרח הארץ (על פי י"ט"ד). בכל אשר תרמש האדמה: הטעם: על האדמה (א"ע).

ג. כל רמש אשר הוא חי : ירמוח לבהמה ולחיה ולעוף וגם לדגי הים, כי כולם נקראים רמש, כדכתיב (בראשית א', כ"א) ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים (רמב"ן).

ה. מיד איש אחיו : מיד גבר דישוד ית דמא דאחיהי — מיד איש אשר ישפוך את דם אחיו (ת"א).

ו. שפך דם האדם באדם : זהו ההורג עובר במעי אמו (מ"ב על פי סנהדרין נ"ז, ב').

ז. ואתם פרו ורבו : אחר שמנעם משפיכת הדם שהיא חורבן העולם הזה הוזהר בפרי' ורבי' לישוב העולם (דד"ק). ש ר צ ו ב א ר ק — התהלכו בארץ ; ו ר ב ו ב ה : פירוד מקומות גורם לרבויו יותר מאשר לו היו במקום אחד (נצ"ב).

ח. ויאמר אלהים אל נח ואל בניו : — ע"י אביהם, כי בניו לא היו נביאים, ולא הגיע חם למעלת נבואה, וכן פירש בסוף (י"ז) וי א מ ר א ל ה י ם א ל נ ח (רמב"ן על פי א"ע).

י"ג. את קשתי נתתי בענן : הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהיה מהיום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם, כי כל זמן שאראנה אזכור כי ברית שלום ביני וביניכם (רמב"ן על פי זוהר).

ט"ז. וראיתיה לזכר : כבר נאמר בפסוק הקודם וזכרתי את בריתי, ולכן יש לפרש כאן לזכור — להזכיר, שאנשים יזכרו את הברית בין אלקים ובין כל נפש חיה, וראיתיה, היינו בחרתי בה (כמו — בראשית כ"ב, ח' אלהים יראה לו השה לעלה בני, או בראשית מ"א, ל"ג — ירא פרעה איש נבון וחכם, וכן — דברים י"ב י"ג — פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה — שענינים לשון בחירה) כדי שתזכיר לכם את הברית (על"פ נר"ק).

י"ח. וחס הוא אבי כנען : — דומה, בדרכיו לכנען המפורסם לרוע (ט).

כ. ויחל נח : — התחיל בפעולה בלתי נאותה ולכן נמשכו מזה מעשים אשר לא יעשו, כי אמנם מעט מהקלקול בהתחלה יסבב הרבה ממנו בסוף (ט).

איש האדמה : שהתחילה לתת לו כחה — שכבר כלה זרעו של קין (ב"ש).

ויחל נח איש האדמה : ושוי נח למהוי גבר פלח בארעא — התחיל נח להיות איש עובד אדמה (ת"י). וי ט ע כ ר ם : כי הראשונים בטעו גפן והוא ברצותו ביין החל לנטוע גפנים רבים שורות שורות — והוא נקרא כרם (על פי הרמב"ן).

כ"ב. וירא חם אבי כנען את ערות אביו ויגיד לשני אחיו בחורץ : חם היה הבן הראשון שבה את אביו. תרי הוא הי' ג"כ אב — אבי כנען — ולא נמנע בכל זאת מלבוזות את אביו נח ! — העם הכנעני היה משחת מאד במדות.

עם, שארצו, ארץ כנען, הקיאתו מתוכה. חם, כנראה, הניח את הבסיס להשחתה זו — בבזותו את אביו (ה). ויגדל שני אחיו בחוץ — והנה החטא: שראה חם ערות אביו ולא נהג בו כבוד, שהי' ראוי לכסות ערותו ולכסות קלונו, שלא יגידנו גם לאחיו, והוא הגיד הדבר לפני אחיו בפני רבים להלעיג עליו וזה טעם בחוץ; ולכן תרגם אונקלוס: בשוקא (רמב"ן).

כ"ד. וייקץ נח מיינו: — השכרות תבטל רגשות האדם כמו השינה, לפיכך נוסל בה לשון הקצה והערה (רד"ק). וידע את אשר עשה לו בנודקטן: וידע באשתעות חלמא — וידע על ידי חלום (ת"י). את אשר עשה לו — שגלה חרפתו לרבים (רמב"ן).

כ"ה. ארור כנען: — למה לא קלל את חם? מפני שה' ברכו, כמו שנאמר (ט', א') ויברך אלהים את נח ואת בניו — ולא ראוי לקלל מה שה' ברך (רד"ק).

עבד עבדים: לא נאמר עבד לעבדים או עבד העבדים, כי אם עבד עבדים, ופירשו להפליג העבדות, כמו (קהלת א', ב') תבל הבלים, כי כשיתחבר שם אחד עם הרבים הרי זה מורה על ההפלגה בדבר (כ"ק על פי הרמב"ם).

כ"ו. ויהי כנען עבד למו: — ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי בחטאו הי' כנען עבד עולם וזכה אברהם בארצו; ונכתב ענין היין בנח כי יש בו אהרה ממנו, כי הצדיק התמים, אשר צדקו הציל את כל העולם, — גם אותו החטיא היין והביא אותו לידי בוינון וקללת זרעו (רמב"ן).

פ ר ק

ב. ומגוג: וגרמניא (ת"י).

ג. אשכנז: לא נזכר עוד אלא בירמיהו (נ"א, כ"ז) ממלכת אררט מני

ואשכנז, ונראה שהיא אומה בארמניא (שד"ל).

ה. איי הגויים: שם אי תונח בראשונה על המדינה היושבת באמצע הים או הנהר, ואפשר שהוא מלשון איה — כמו אי הבל אחיך — מפני שקשה למצא את הדרך אליה, ומטעם זה הושאל השם אי גם אל המחוזות שאין הים מקיפם, אלא שהם רחוקים כגון (ירמיהו ל"א, י') והגידו באיים ממרחק, ולפי שבני יפת התישבו בארצות רחוקות זו מזו קרא למקום מושבם איים (יש"ר). איש לג' שנו: אחרי שבלל ה' את שפת כל הארץ, ונפרדו הגויים זה מזה, היו לכל אומה לשון ומדינה מיוחדות (יש"ר).

ו. ופוט וכנען: לא חזכיר בני פוט, כי היו כל בניו לגוי אחד נקרא על

שמו (ט).

ח. וכוש ילד את נמרד: לא הזכירו בין שאר בני כוש, כי כולם היו ראשי

אומות ונמרוד לא היה ראש לאום (יש"ד על פי אב.).

ט. לפני ה' : בכל העולם, שאף ה' לא היה רואה גבור ממנו (שד"ל על פי הרמב"ן).

י"א. יצא אשור : יצא אל אשור, כמו (יהושע ט"ו, ד') יצא נחל מברים (שד"ל על פי ת"י).

י"ט. ויהי גבול הכנעני : נתפרש גבולו, מה שלא נעשה כן באחרים, לפי שישראל ירשו את ארצו (ח).

כ"א. ולשם ילד גם הוא : בעבור שאחר תולדות שם וספר תולדות אחיו הקטן ממנו כאילו לא היו לו בנים אמר כאן "גם" (רמב"ן).

ולשם ילד גם הוא : — גולד אדם דומה לו במעלה והוא עבר. אבי כל בני עבר : המחזיקים בדעות של מציאות ה', יכלתו והשגחתו נקראים עברים על שם עבר שהשתדל להבין ולהורות זה, ושם היה ג"כ אביהם ומלמדם של כל בני עבר, כי המלמד והמורה יקרא אב, כמו אבי כל תופש כנור ועוגב (ט).

כ"ב. וארם : שתי ארצות נקראו כן, האחת היא סוריא, והיא ארם דמשק, והיו בה בימי דוד ממלכות שונות : ארם צובא, ארם מעכה ועוד, והשניה היא ארם נהרים או פדן ארם (שד"ן).

כ"ה. ושם אחיו יקפץ : — כי ממנו ואילך חסרו שנות האנשים מאשר היו בתחילה, שהרי עבר חי ארבע מאות וששים שנה ופלג בנו—מאתים ותשע (ד"ק).

פרק י"א.

א. שפה אחת ודברים אחדים : אותה הלשון, ואותו הסגנון, כי יתכן כי גם בשפה אחת יהיה צרוף הבטויים שונה אצל אנשים שונים (על פי יש"ד). שפה אחת ודברים אחדים : — את האדם שהי' סר מהדברים האחדים שפיניהם (ממה שהיה מוסכם אצלם) היו דנים לשרפה, ומזה בא גם הפחד — פן נסוף על פני כל הארץ, היינו פן יצא מהישוב שלהם וישנה את דעתו (נצי"ב).

ג. ויאמרו איש אל רעהו הכה נלבנת לבנים : לבנות בתים וגדרות צאן, וזאת היתה עצת פרטי ההמון, כאמרו ויאמרו איש אל רעהו (ט).

ד. ויאמרו הכה נבנה עיר ומגדל : זאת היתה עצת שרי הדור (ט). וראשו בשמים : דרך הפלגה, כמו (דברים א', כ"ח) ערים גדולות ובצורות בשמים (שד"ן).

כ"א. וימת הרן על פני תרח אביו : יש מפרשים שעד הימים ההם לא מתן

הבנים בחיי אביהם (בה"ט). (והמכוון הוא בודאי לתקופת נח, כי הרי הבל מת בחיי אביו או הכונה היא למות טבעי).

כ"ו. ויולד את אברם : — אברהם אבינו הוא עד מפי עד על ענין המבול — כי הוא ראה את נח, והוא עד רביעי ליצירה; כי נח ראה את אביו שראה את אדם הראשון (רמב"ן).

כ"ח. באור כשדים : — שהיום נקרא אור כשדים, כי באותו הזמן לא נולד כשד (כ"ב, כ"ב) שיקראו בניו כשדים (ר"ד"ק).

ל"ב. וימת תרח בחרן : השלים ענין תרח, כדי להתחיל אחר כך עניני אברהם, אף על פי שמיתת תרח לא היתה אלא ששים שנה אחרי צאת אברהם מחרן (שד"ל על פי הרמב"ן).

פ ר ק

פ ר ק י ב

א. לך לך מארצך... אל הארץ אשר אראך : כי עיקר הדבר הוא ההליכה אל הארץ אשר אראך, ולא די איפוא ביציאה מארצך בלבד (על פי הזוהר). מארצך : אף על פי שלא היתה חרן ארץ מולדתו, הגה היא מארם נהרים, וגם אור"כשדים היתה בארם נהרים. ומולדתך : אין ענין מולדת כענין ארץ מולדת, אלא מולדת ענין משפחה ואומה, כמו (אסתר ח', ו') באבדן מולדתי או (שם ב', י") את עמה ואת מולדתה, או (בראשית מ"ג, ז') שאל שאל האיש לנו ולמולדתנו (שד"ל).

לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך : — כי יקשה על האדם לעזוב ארצו אשר הוא יושב בה, ושם אהביו ורעיו, וכל שכן כשהיא ארץ מולדתו, ששם נולד. וכל שכן שיש שם כל בית אביו ; ולכך הוצרך לומר שיעזוב הכל לאהבתו של הקב"ה (רמב"ן על פי הרד"ק). מארצך וממולדתך ומבית אביך — להפך ה' ראוי לכתוב תחלה מבית אביו, ואח"כ ממולדתו ואח"כ מארצו. אלא נותן בזה אזהרה על שכחת הלב שיסיע דעתו מהם ומהמוגם, ותחלה נשכחת ארצו, אח"כ מולדתו ואח"כ בית האב (כמו ; ושכחי עמך ובית אביך, תהלים מ"ה, י"א) (נצי"ב).

ב. וחיה ברכה : כמו ותהיה, צווי במקום עתיד, כמו (עבדיה א') אם בין כוכבים שים קנך, אמר לו כל כך תהיה ברכתך הצלחתך גדולה, עד שתהיה ברכה לאחרים, כי כשיברך אדם בנו יאמר לו : תאל יברכך כברכת אברהם (רד"ק).

והיה ברכה: רק כאשר יעבוד את ה' בארץ הנבחרת ויקרא שם את בני האדם לעבודת ה' — יגדל שמו ויתברכו בו הגויים (רמב"ן).

ג. ואברכה מברכיך ומקללך אאר: מברכיך הם הסרים אל משמעתך ומקבלים אמונתך, ומקללך — המגנה אותך שאינו מקבל למודיך (אב). מברכיך רבים. ומקללך — יחיד (א"ע).

ואברכה מברכיך: כלומר אאהב אוהביך ואשנא שונאיך, ולא תאמר בלבבך: אין לי קרוב וגואל בארץ (החדשה), — אני אהיה לך לאוהב וגואל (ב"ש).

ג. ונברכו בך: ויתברכו בדילך — ויתברכו בגללך (ת"א).

ה. ואת כל רכושם: כי יצאו שלא על מנת לחזור (יש"ר).

ויבאו ארצה כנען: לא כענין יציאת תרח ללכת ארצה כנען, שלא בא אלא עד חרן (ס).

ו. עד מקום שכם: עד המקום שבו היתה אח"כ העיר שכם (ע"פ א"ע). והכנעני אז בארץ: ואעפ"י שהכנעני היה הולך וכובש את הארץ מזרעו של שם, כמו שפירש רש"י, הרי לא נמנע אברהם ללכת בדרכו במצות ה', ובטח בו, ועבר בארץ בהיות רבים לוחמים בה (אב).

ז. וירא ה' אל אברם... ויבן שם מזבח לה': הנראה אליו: כי הודה לשם הנכבד וזבח לו זבח תודה על שנראה אליו כי עד הנה לא נראה אליו ה', אבל נאמר לו לך דך מארצך בחלום לילה או ברוח הקדש (רמב"ן). ה' נראה לאברם רק בארץ ישראל (ע"פ הנצי"ב).

ח. ויעתק: לפי שלא הרחיק אמר ויעתק (הר"ן).

בית אל מיום והעי מקדם: בין שתי עירות גדולות למען ירבו הבאים לשמוע בקראו בשם ה' (ס). ויקרא בשם ה' — תפלה או קריאת בני אדם לעבוד את ה' (א"ע).

י. ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה: יציאתו של אברהם אבינו מן הארץ — שנצטוו עלי' בתחילה — מפני הרעב חטא הוא, כי ה' ברעב יפדנו ממות, ועל המעשה הזה נגזרה על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה (רמב"ן).

י. לגור שם: לא להשתקע שם אלא לגור שם עד שיעבור הרעב מארץ כנען (רד"ק).

י"א. ויהי כאשר הקריב: את מחנהו (ח). ויהי כאשר הקריב לבא מצרימה: וראה בגבולה אנשים מכוערים, פחד שמא יחמדו באשתו שהיא יפת תואר (על פי רד"ק).

הנה נא ידעתי: נא, כמו עתה, כמו הנה נא זקנתי (בראשית כ"ז, ב') (א"ע). הנה נא ידעתי: מלת "נא" אינה על דבר שנתחדש בעת הזאת, אלא על

כל דבר הוזה ועומד יאמרו כן, כמו (ט"ז, ב') הנה נא עצרני ה' מלדת (יש"ד).

י"ב. ואותך יחיו: ויתעללו בך (א"ב. על פי ע.).

י"ג. למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך: וחיתה נפשי בגללך הוא הפירוש של למען ייטב לי בעבורך (שד"ל בשם רד"ק).

וחיתה נפשי בגללך: ותתקים נפשי בפתגמיכי — וחיתה נפשי בגללך דבריך (ת"א).

ט"ז. ויהי לו צאן: לו נתן לו פרעה את הצאן ואת העבדים הי' ראוי לומר: ויתן לו, כמו שנאמר באבימלך (בראשית כ', י"ד); והנה ממלך סדום, שהי' נותן לו את הרכוש, לא רצה לקבל, ואיך יקבלם מפרעה? אבל פירוש "ויהי לו" — כלומר — נשאר לו, שלא לקח ממנו פרעה את אשר היה לו, ולכוונה זו אמר אח"כ "וישלחו אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו", לומר שלא לקחו משלו דבר (כ"ק על פי בחי' וא"ב). ו ח מ ר י ם ו ע ב ד י ם : מה שהי' מרובת יותר חושב תחילה (נצ"ב).

וחמורים... ואתנת: אתון היא הנקבה של חמור הבר, וכשהוא קטן נקרא עיר, לכן הרחיק כאן האתנות מן החמורים (שד"ג), ואולי רק אחר כך קראו בשם אתון גם לנקבת החמור הביתי (על פי שד"ג).

י"ט. למה אמרת אחתי היא... ולא השיב לו אברהם, אבל מצאנו שהשיב לאבימלך "כי אמרתי פן אמות עליה", ויתכן כי פרעה באמרו לו הנה אשתך קח ולך הראה לו שאיננו רוצה בתשובתו (על פי בחי').

למה אמרת אחתי היא ואקח אתה לי לאשה: כי רוב הבנים דומים לאחי האם.

ואקח אתה לי לאשה: שהיה רצונו שתהי' ואת אשתו המולכת (רמב"ן).

ס ר ק י ג.

ג"ד. בתחלה... בראשנה: בתחלה — בתחלת כואו אל הארץ, וכבר נטח אהלים במקום אחר, אבל המזבח היה הראשון שבנה, ולפיכך אמר בו בראשונה (הר"ל).

ד. אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשנה: ונתקדש אותו המקום וטוב לעשות שם שנית. ומה למדנו לקבוע בית הכנסת או כדומה במקום שהיה שם כבר (נצ"ב).

ו. ולא יכלו לשבת יחדו: מפני שהיו רחוקים בטבעם והיתה פגישתם למשא על אכרם (נצ"ב).

ז. והכנעני והפריזי אז ישב בארץ: ולא היה בידם להרהיב מקומם למרעה מקניהם (ח).

והכנעני והפריזי אז ישב בארץ: נראה כי בזמן שהיה אברהם במצרים בא שם הפריזי (ט"ד"ב).

ח. כי אנשים אחים אנחנו: ואין נחת לכל אחד לשמוע בוז וקלון של אחיו (צ"ב).

י. כי כלה משקה... כגן ה' בארץ מצרים: כגן ה' שאינו צריך להשקות כדכתיב ונהר יוצא מעדן... וכארץ מצרים שאינו צריך להשקותה, שהרי נילוס עולה ומשקה אותה (ח).

לפני שחת ה': כלומר, לוט בדיק בארץ ולא בזק ביושבי הארץ ולפיכך לקח שיצא משם באחרונה הוא ובנותיו בלא כלום, כי ההולך לדור במקום צריך לבדוק בארץ וביושביה (עיין רש"י פסוק י"ג) (ב"ש).

י"ב. בארץ כנען: בשאר ארץ כנען, כי גם ערי הכנען היו מכלל ארץ כנען (יש"ד). ולוט ישב בערי הכנען: פעם בוז ופעם בוז (בחי, אב). י"ג. רעים וחטאים: רעים לבריות, והטאים לשמים: מאד: בעבור שגם אנשי כנען היו בתועבותם רעים וחטאים, הוסיף הכתוב באנשי סדום מאד, כי הם היו רעים מאנשי כנען (אב).

כ"א: כל מקום שנאמר "מאד" רצונו לומר אין למעלה ממנו וכן ובכלל מאדך" (ח"ב).

ט"ז. כי את כל הארץ אשר אתה רואה: אף ככר הירדן שנתת ללוט לך אתננה ולזרעך (ח).

ט"ז. ושמתי את זרעך כעפר הארץ: על דרך הפלגה, וכן כ"חול הים" "ככוכבי השמים" וברדש — המשילם לעפר והמשילם לכוכבי השמים: בזמן שאין עושים רצונו של מקום — והיו כעפר לדוש, ובזמן שעושים רצונו של מקום יהיו ככוכבי השמים לרוב. (ר"ד"ק).

י"ח. ויאחל אברהם ויבא וישב באלני ממרא: היה לו לכתוב ויבא אברהם ויאהל וישב, אלא ויאהל כאן הוא לשון עקר את אהלו ממושבו הראשון ותקעו באלני ממרא, והרבה מלים יש בלשון הקדש שיש להם שני פרושים, זה להפך מזה (ח).

פ ר ק י ד -

א. ויהי בימי אמרפל: אף על פי שכדרלעומר היה העיקר למלחמה, אפשר שאמרפל היה גדול ממנו בשנים, ולכן הקדימו (בה"ט).

ב. היא צער : לפי שזו לבדה היתה קימת בימי משה, שלא נהפכה במהפכת סדום, לכן הזכיר השם שהיו קוראים לה בימיו (שד"ר).

ג. הוא ים המלח : הוא אתר ימא דמלחזא — הוא מקום ים המלח (ת"א).

ד. ושלוש עשרה שנה מרדו : ובשנת שלש עשרה מרדו, כמו כי ששת ימים עשה ה' (שמות כ', י"א) — בששת ימים (בחיי, אב.).

ט. את כדורלעמר... כל הפסוק הזה הוא באור למלה "אתם" שבפסוק הקודם (יש"ר)

י. ויפלו שמה : ברצונם להמלט (א"ע).

יג. לאברם העברי : בב"ר איתא שלש דעות בטעם שם "עברי" (א) שם משפחה — מבני בניו של עבר ; (ב) שם מקום — מעבר הנהר, או שהוא מדבר עברית ; (ג) כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר השני. פה מסמנת המלה "עברי" את הדעה השלישית. אברהם ה' ידוע מצד עצמו יותר מאשר מצד משפחתו ומקומו, ולכן סמנה אותו התורה בתכונתו העיקרית, היינו שהוא יחידי בעולם התנגד לכל אנשי דורו מכחישי-אל (ע"פ כו"ק).

לאברם העברי : לא שידע הפליט שהיה אברהם קרוב ללוט, רק ידע שהיה מחזיק בדעות עבר כלוט (ס).

יד. וישמע אברם כי נשבה אחיו : בעת צרתו נעשתה אצלו קרבתו יותר גדולה ממה שהיתה, עד שחשבו כאלו הוא אחיו (אב.).

יז. ויצא מלך סדום לקראתו : ומלך עמורה, כנראה, כבר מת, ואברהם השיב למלך סדום את כל רכוש סדום שהוא שלו, ואת כל רכוש עמורה להשיבו אל בעליו (על פי הרמב"ן).

יח. והוא כהן לאל עליון : אבל אין זרעו מהן. מפני שהקדים ברכת אברהם לברכת רבנו (ראה י"ט"כ), נטלה הכהונה ממנו ונתנה לאברהם (על פי הזהר). ויתן לו מעשר מלכי ל : מלכי צדק נתן לאברהם מעשר (רד"ק). כ"ג. מחוט ועד שרוך נעל : חוט — תכשיט של ראש (בחוטים של משי קשרו הבנות את שערותיהן) וכונתו — על דרך "מכף רגל ועד ראש" (כו"ק על פי ח).

פ ר ק ט ו

ב. מה תתן לי : כל המתנות שתתן לי אינן חשובות בעיני, אם אני ערירי (על פי יש"ר).

כ"ג. ואנכי חולך ערירי... וחנוח בן ביתי יורש אתי : אף על פי שה' אמר לו כבר (י"ג, ט"ו-ט"ז) "כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתגנה ולזרעך עד

עולם ושמתי את זרעך כעפר הארץ — הנה הצדיקים לא יאמינו בעצמם, וחשב כי חטאיו מגעו הטוב, ואולי חשש עתה פן יענש על הנפשות שהרג (על פי הרמב"ן).

ד. והנה דבר ה' אליו לאמר: טעם ו"הנה" הוא — כי עוד בפיו "והנה בן בן ביתי יורש אותי" ובא אליו פתאם דבר ה' לאמר: "לא יירשך זה". (רמב"ן).
ה. כה יהיה זרעך: מלה "כה" היא לא על שעור הכמות, אלא על האיכות (כ"ר).

כה יהי זרעך: אנשי מעלה שיאירו ככוכבים. אם תוכל לספור אותם — אצל אומות העולם ישנם אנשי מעלה מעט לפי ערך ההמון, ואצל זרע אברהם יותר מפי ערך ההמון (נצ"ב).

ו. ויחשבה לו צדקה: אברהם חשב כי רק בצדקתו של ה' ובחסדו יתן לו זרע, ולא בזכותו הוא (ע"פ הרמב"ן).

ז. אשר הוצאתיך מאור כשרים...: סבבתי שיצא אביך מאור כשרים ויבא לחרן, וכשהיית בחרן אמרתי לך לצאת משם וללכת ארצה כנען (שד"ל).
י. ואת הצפור לא בטר: התור והגוזל, כי צפור שם כולל (א"ע).

ואת הצפר לא בטר: שנים היו ויכול להניחם שלמים אחד מכאן ואחד מכאן (ח).

י"ג. כי גר יהיה זרעך: שעור הכתוב הוא כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה בארץ לא להם ועבדום וענו אותם, ולא פירש כמה ימי העבדות והעניו (רמב"ן). ועבדום: בניך יעבדו את האומות, וענו אותם: והאומות יענו את בניך (ח).

י"ד. את הארץ הזאת: כאן מפורש שבארץ כנען היתה הברית בין הבתרים (הר"ל).

י"ה. מנהר מצרים: נהר מצרים אינו כעת בעולם, אלא שהי' אז נהר מפסיק שם (נצ"ב).

פ ר ק ט ז

ב. הנה נא עצרני ה' מלדת: נא — עתה: היינו אחרי שישבנו כל כך הרבה שנים בארץ כנען בדבר ה' (א.ב.).

הנה נא עצרני ה' מלדת: לגודל צדקתה לא תלתה סבת מניעת הבנים בכעלה, כי ידעה שה' הבטיחו בבנים (יש"ר).

ה. חכמי עליך: חמס כאן במונח בזיון, כמו (יחזקאל כ"ב כ"ו) חמסו תורתו ויחללו קדשי, או (צפניה ג', ד) חללו קדש חמסו תורה; חמסי עליך — הבזיון וחסרון הכבוד ממנה הוא שבבילך ועל ידיך (כ"ר).

ו. ותענה שרה : השתעבדה בה בקושי יותר ממה שהיתה רגילה. כדי שלא תתנהג עוד בגאווה, כמקל המעוות לצד אחד מישרים אותו על ידי הטיה לצד השני (כ"ק על פי אב.).

ותענה שרי : חטאה אמנו בענוי זה וגם אברהם בהניחו לעשות כן, ושמע ה' אל עניי של הגר ונתן לה בן שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני ענוי (רמב"ן).

ז. בדרך שור : היא עיר בגבול א"י או הוצה לה, כי ה' בדעתה לצאת אז מא"י (ס). (עיי' בילקוט פרק כ"ה, י"ח).

ח. אי מזה באת ואנה תלכי : כלומר, הביטי וראי מאיזה מקום את נוסעת, כי היית במקום קדוש ובבית צדיקים והנך הולכת לחוץ לארץ אל מקום טמא ואנשי רשע. א נ כ י ב ו ר ח ת — איני הולכת למקום מכוון מאתי, אלא יצאתי כדי לברוח (ס). על פי מ"ב).

י. הרבה ארבה : המלאך הוא שליח ה' ומדבר בשמו כאלו ה' אמר את הדברים האלה (רד"ק).

י"ב. פרא אדם : לו היה פרושו אדם פרוע, כמו שרגילים לפרשו, היה צריך לומר אדם פרא. כי התואר בא בעברית אהרי שם העצם, כגון איש טוב, בן חכם וכדומה, ואין גם פרא ופרוע ענין אחד, אלא פרא הוא חיה רעה שכן שמה כמו (תהלים ק"ד, י"א) ישברו פראים צמאם, ולכן פרושו הוא : פרא, היינו חיה רעה, בדמות אדם. (על פי הר"ל).

ידו בכל : כל יד הסמוכה ה"ב היא מכה, כמו (שמואל ב' כ"ד, יז) תהי נא ירך בי, או (שמות ט' ג') יד ה' הויה במקנך (הר"ל).
ידו בכל : שינצח תחילה כל הגוים ; ו י ד כ ל ב ו : שינוצח לבסוף (יש"ר).

פ ר ק י"ז

א. התהלך לפני והיה תמים : עשה מצותי, ותהי' בזה שלם ותמים, כי אין האדם שלם וחסר כי אם בשמרו או בעברו על מצותי (אב.).

ד. אני הנה בריתי אתך : לפי שבא לומר אחר כך (פסוק ט') ואתה את בריתי תשמר, אמר מה שאני מקבל עלי הוא להיות בריתי אתך, להגדילך להפרך להקים את הברית גם לזרעך ולתת להם את הארץ, ולכן אמר אני הנה — וכשגמר הענין מצדו, אמר ואתה מה שמוטל עליך הוא כך וכך (הר"ל).

ט"ז. זכרתי אתה : בהריון. כמו שפרש אחר כך וגם נתתי ממנה לך בן : זכרתי אתה : שתהיה לגוים ; היינו שיקרא גם שמה על האומה הנבחרת, וה

שאמר הנביא (ישעי' נ"א, ב') הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם. מ ל כ י
ע מ י מ מ מ נ ה י ה י ו : הזרע שיצא ממנה יהיה בערך אל שאר אומות העולם
כערך המלך אל העם (יש"ר).

וגם נתתי : עבר במקום עתיד — כמו : נתתי כסף השדה (בראשית כ"ג,
י"ג) (א"ו).

י"ט. וקראת את שמו יצחק : שמו לא נשתנה כאצל יתר האבות מפני שה'
קראו כך (ירושלמי, ברכות) (נ"ב).

כ"ג. וימל את בשר ערלתם : מל אותם ואחר כך מל את עצמו. שאם חיה
מל את עצמו תחלה היה כוחו תשש ולא היה יכול למולם באותו היום (ד"ק).
כ"ו. בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו : על הזמן שהוא שנולד
ישמעאל בעולם ונמול, מה עשה הקב"ה ? הרחיק את בני ישמעאל מדבקות עליזונה,
ונתן להם חלק למטה בארץ ישראל, בעבור המילה ההיא שבהם, ועתידים בני
ישמעאל לשלוט בארץ הקדושה, כשהיא ריקה מכל, זמן רב, כמו שהמילה שלהם
היא ריקנית בלי שלמות, והם יעכבו את בני ישראל מלשוב למקומם, עד שתכלה
הזכות ההיא של בני ישמעאל (זהר).

ו י ר א

פ ר ק י"ח

א. באלני ממרא : במקום שהיו בו אילונות של ממרא (בה"ט).

כחם היום : בלוט כתוב (י"ט, א') : ויבאו שני המלאכים סדומה בערב —
ולכך אמר להם לוט : סורו נא אל בית עבדכם ולינו. אבל אברהם, שבאו אליו כחם
היום בבקר, שאין דרך אורחים ללון, אלא לאכול ולעבור, לא אמר להם לדון
(רשב"ס).

ב. וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו : לפניו וקרובים לו, והו לא
כדרך הנהוג, כי לא ראה אותם מרחוק הולכים ומתקרבים לאט לאט, אלא בפתע
פתאם ראה אותם עומדים אצלו (יש"ר). ו י ר ק ל ק ר א ת ם : מהראיה
הראשונה בהם נתרפא, ויכול היה כבר לרוץ (על פי יש"ר). ו י ש ת ח ו
א ר צ ה : כמו שמבקש מהם חסדי, ולא כמו שעושהו עמהם (ע).

וירק לקראתם מפתח האהל : התחיל מן הפתח לרוץ לכבודם כי הזריזות
לדבר תורה על חשיבותו בעיני המזדרזו אליו, כענין ו י מ ה ר משה ויקד
ארצה וישתחו' (שמות, ל"ד, ח') (ט).